

ПУБЛІКАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

DOI 10.47315/archives2021.328.162

УДК 7.025.4:726:27-523.41[Софія Київська]:930.253«1881/1896»

Вячеслав Корнієнко

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
заступник генерального директора з наукової роботи,
Національний заповідник «Софія Київська»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0670-9382>

Ірина Купрієць

головна зберігачка (завідувачка
науково-фондового відділу),
Національний заповідник «Софія Київська»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0227-7308>

ДО ІСТОРІЇ РЕСТАВРАЦІЇ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ: ДОКУМЕНТИ З ОСОБОВОГО АРХІВУ АДРІАНА ПРАХОВА У ФОНДОВІЙ ЗБІРЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «СОФІЯ КИЇВСЬКА» (1881–1896 рр.)

Анотація. **Мета дослідження** – археографічна публікація частини документів з особового архіву визначного українського мистецтвознавця та археолога Адріана Прахова (1846–1916), що зберігаються у фондовій колекції Національного заповідника «Софія Київська» і стосуються дослідження та реставрації Софійського собору в Києві; крайні дати документів: 1881–1896 рр. При їх підготовці до публікації автори спирались на **методи** едиційної археографії; особливий акцент зроблено на загальнонаукових методах кодикографічного опису та критичного аналізу документів. **Наукова новизна.** До наукового обігу вперше вводиться низка документів, які дозволили суттєво розширити наявні знання щодо низки питань, пов'язаних з історією реставраційних робіт у Софії Київській в останній чверті XIX ст. Частина документів є листуванням між А. Праховим та софійським кафедральним протоієреєм і дослідником київських пам'яток П. Лебединцевим, яке дозволяє уточнити обставини відкриття мозаїк у головному куполі храму та фресок із зобра-

© В. Корнієнко, І. Купрієць, 2021

женням святих Адріана та Наталії в арці його північної зовнішньої галереї. У сучасній історіографії помилково вважають, що їх відкрив саме А. Прахов, а з документів дізнаємося, що його було запрошено продовжити розкриття та закріплення вже виявлених П. Лебединцевим мистецьких творів, про які той інформував мистецтвознавця. Уточнено обставини написання ескізів до композиції «Різдво Христове» на західній стіні центральної нави собору, що була змита під час реставраційних робіт минулого століття. Автором композиції прийнято вважати художника І. Селезнєва. Він дійсно виконав один ескіз, проте за опублікованою тут угодою між П. Лебединцевим і А. Праховим та з іншої епістоли дізнаємося, що інший ескіз композиції «Різдво Христове» виконав саме А. Прахов. Важливу інформацію щодо основних видів реставраційних робіт надають прахівські проекти кошторисів на розчищення мозаїк головного купола; кошториси нереалізованого проекту розпису новозбудованої софійської паперти на місці зруйнованої західної зовнішньої галереї або деталі оформлення нового, стилізованого під XI ст., іконостасу; копія акта про обстеження даху собору. **Висновки.** Опубліковані документи поглиблюють наявні знання щодо особливостей «прахівської» реставрації Софії Київської.

Ключові слова: А. Прахов; П. Лебединцев; Софійський собор; монументальний живопис; листування.

У дослідженнях та реставрації київських пам'яток середньовічної сакральної архітектури та мистецтва – Софійського собору, Кирилівської церкви та Михайлівського Золотоверхого собору, здійснених в останній чверті XIX ст., діяльність мистецтвознавця та археолога Адріана Вікторовича Прахова (1846–1916) відіграла ключову роль. У поєднанні із завзяттям іншого невтомного дослідника київської старовини – софійського кафедрального протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева (1819–1896) у цей період утворився своєрідний тандем двох діяльних вчених, який акумулював в собі бурхливий вир енергії. У ньому змішувалося абсолютно все, що стосувалося пам'яток київської старовини: і підготовка та безпосередня реалізація реставраційних робіт, що полягали у розкритті давніх мозаїк та фресок, і вироблення нових методів їх очищення та закріплення, і наукові дослідження відкритих пам'яток середньовічного мистецтва Русі як загалом, так і його окремих питань, і наукові реконструкції первісного вигляду деталей інтер'єру за історичними аналогіями та спроби їх безпосередньої реалізації, і пошук відповідного фінансування на все згадане вище, і контроль за цими роботами та вирішення інколи досить дріб'язкових господарських питань, і боротьба за збереження пам'яток із невіглаством священства та чиновництва шляхом популяризації та роз'яснення їх суспільної значущості тощо.

Історичні обставини склалися таким чином, що прибуття А. Прахова до Києва у 1880-х роках із метою ознайомлення з пам'ятками середньовічного мистецтва та зняття з них копій для поповнення колекції Музею старожитностей при Санкт-Петербурзькому університе-

ті відкрило нову сторінку в біографії мистецтвознавця, на півтора десятиліття пов'язавши його долю з містом та його пам'ятками, у т. ч. з його головною святинєю – Софійським собором, в якому в цей же час розпочався новий етап реставрації. І хоча здебільшого А. Прахов працював у Кирилівській церкві, в якій протягом 1881–1889 рр. здійснювалися розчищення, копіювання і реставрація фресок та інтер'єру храму, як член Російського археологічного товариства та допитливий вчений, він просто не міг не долучитися до софійської реставрації, прийнявши в ній участь як з власної ініціативи, так і на прохання П. Лебединцева (теж, як і А. Прахов, члена комісії з розкриття та копіювання фресок Кирилівської церкви), що й закріпило за нею назву «прахівської».

Реставраційні роботи в Софії у 1880–1890-х років здійснювалися за кількома напрямками. Одним із них було влаштування системи опалення, що передбачало створення підвалу для розміщення печей на місці колишньої західної зовнішньої галереї, вже давно зруйнованої на той час. Для цього був виритий глибокий котлован. Також у соборі прокладалися ходи для влаштування опалювальних каналів, що теж передбачали земляні роботи. А. Прахов брав участь у спостереженні за цими роботами, інколи буквально «виринаючи» з-під лопат кам'яні елементи колишнього архітектурного оздоблення храму. Низка виявлених під час розкопок речей досі зберігається у фондах заповідника.

Облаштування системи опалення «потягнуло» за собою ідею відновлення давньої паперті Софії у поширеному тоді в Російській імперії псевдовізантійському стилі, з метою «повернення» собору первісної архітектурної цілісності, що зумовило певну перебудову західної частини 2-го поверху храму. Зведення нової паперті викликало потребу її розпису, тож А. Прахова було залучено до складання іконографічної програми, щоправда, не реалізованої.

Протягом 1880-х років здійснювалися роботи з розбирання пізніших цегляних закладів вікон, а також відкритих первісно арок південної та північної зовнішніх галерей. А. Прахов, знімаючи частину працівників із кирилівських робіт, очищав ці фрески та здійснював їх закріплення. Саме тоді були відкриті добре збережені образи свв. Адріана та Наталії у північній галереї, свв. Домна та Філіппола – у південній. Роботи з розчищення фресок були виконані ним і в приміщенні давньої хрещальні. А коли у зв'язку з реставрацією мозаїк головного купола Софії було розібрано різний іконостас XVIII ст., А. Прахову вдалося дослідити та відкрити низку невідомих раніше зображень святих на вітарних стовпах, з-поміж яких можемо виділити фресковий образ Богоматері Оранти зі слідами особливого пошанування в середньовіччі, зображення Іоанна Предтечі та Євстафія Плакіді. Загалом за цей час було відкрито та реставровано 22 раніше невідомих фрескових зображення.

Під час реставрації головного купола А. Праховим були відкриті мозаїки, які залишилися непоміченими під час «солнцевської» реставрації середини ХІХ ст.; він здійснив роботи з їх розчищення та закріплення, а також організував доповнення втрачених мозаїчних сюжетів. Саме за «прахівської» реставрації були відновлені постаті 3-х архангелів у головному куполі, що були виконані за зразком збереженого мозаїчного образу архангела. Так само готувалися ескізи та підбиралися майстри для виконання композицій у західному компартименті центральної нави храму. Сьогодні можемо бачити тут композиції І. Селезньова – «Хрещення» та «Стрітіння», а от композиція «Різдво Христове» не збереглася.

Варто згадати й проєкт заміни дерев'яного барокового іконостасу ХVІІІ ст. мармуровим, виконаним у ймовірному середньовічному вигляді, подібно тому, який було встановлено в той же час у Кирилівській церкві. Ініціаторами цього проєкту були П. Лебединцев та А. Прахов, який розробив ескіз майбутнього іконостасу. Хоча ідея не знайшла підтримки, все ж деякі зміни у його формі відбулися саме тому, щоб залишити відкритими мозаїки головного вівтаря та зображення на крайніх вівтарних стовпах, які можемо бачити й сьогодні.

Тож, за період діяльності А. Прахова на ниві вивчення та реставрації Софійського собору у 1880 – 1890-ті роки було здійснено дуже багато, проте масштаб зробленого та його конкретні напрями не завжди можемо правильно оцінити і усвідомити, оскільки вчений публікувався надзвичайно мало, а його архівні документи, які могли б допомогти дати відповідь на багато питань з цієї теми, на превеликий жаль, не збереглися в цілісному вигляді. Вони розпорошені в архівних та музейних сховищах України, Росії, а також відклалися у приватних колекціях.

Документи Адріана Вікторовича, як можемо встановити за наявними даними, певний час перебували у його сина Миколи, потім частина архіву була передана до фондів Державного історико-архітектурного заповідника «Софійський музей» (нині – Національний заповідник «Софія Київська»), як гадаємо, орієнтовно у проміжок часу між 1944–1954 рр. На жаль, ані точного часу надходження документів до фондової збірки, ані обставин, за яких це відбулося, ані осіб, які їх передали, наразі встановити неможливо; достеменно відомо лише, що вони надходили з іншими прахівськими документами не сукупно. За книгами надходжень можемо зафіксувати лише надходження машинописного опису історії відкриття А. Праховим купольних мозаїк Святої Софії, або ж окремі кальки з фрескових зображень храму. Коли надійшли рукописні документи – чернетки та оригінали, встановити також неможливо, записів щодо їх прийняття поки не виявлено. Пізніше усі прахівські документи були об'єднані в один фонд № 415 у групі зберігання «Науковий архів. Дослідження реставрації» (далі – НАДР), в якому

через дріб вказано номер теки, в якій вони згруповані за пам'ятками – Кирилівська церква, Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий собор та пам'ятки Чернігова.

М. Прахов упорядковував архів батька: склеював, зшивав або складав до окремих тек тематично однорідні документи, нумеруючи їх та надписуючи олівцем на кожному з них зміст та датування, складаючи їх опис. Все це збереглося на документах у фондах заповідника, проте вони – лише частина архіву. Наприклад, М. Прахов згадує про виписки з робочого щоденника Адріана Вікторовича, що не зберігся¹. Частина архіву перебуває у приватних руках: низку документів Прахова за 1880–1881 рр. із колекції В. Короткого не так давно – 2007 р., опублікував А. Пучков².

Софійські документи зі збереженого у фондах заповідника архіву А. Прахова теж публікувалися – йдеться про машинописний текст щодо відкриття купольних мозаїк із передмовою М. Прахова та складений останнім у 1944 р. перелік осіб, які брали участь у роботах в Софії у вересні, можливо, 1881 р. Спершу невеликими фрагментами у вигляді цитат ці документи були опубліковані у спільній праці Н. Куковальської та Н. Нікітенко 2006 р.³, повністю, із відповідними коментарями – І. Преловською у 2012 р.⁴ Рукописні ж документи в кількості 30 оди-

¹ Можливо, це та книга, що зберігається у фондах Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Заболотного, над дослідженням якої нині працює наукова співробітниця заповідника І. Марченко: *Марченко І. М.* Рахункова книга А. В. Прахова з фондів НАББ ім. В. Г. Заболотного як джерело дослідження творчості художників XIX ст. в Кирилівській церкві // Софійський часопис. Вип. 3. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Софійські читання», присвяченої 1000-літтю першої літописної згадки про Софію Київську (1017–2017) (м. Київ, 21–22 вересня 2017 р.). Київ, 2019.

² *Пучков А.* «Кирилловские черновики» А. В. Прахова (декабрь 1880 – ноябрь 1881 гг.) // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2007. Вип. 4. С. 153–294.

³ *Куковальська Н., Нікітенко Н.* Нововиявлені документи про реставрацію Софії Київської наприкінці XIX ст. під керівництвом А. В. Прахова (1846–1916) // Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Львівський філіал. Бюл. 8. Інформаційний випуск 2006. Львів, 2006. Ч. 2(8), грудень. С. 11–18; *Куковальская Н., Никитенко Н.* Вновь найденные документы о реставрации Софии Киевской в конце XIX в. под руководством А. В. Прахова (1846–1916) // Могилянські читання 2006: зб. наук. праць НКПЗ. Київ, 2006. Ч. 1. С. 103–118.

⁴ *Преловская И.* Открытие купольных мозаик и фресок Софийского собора в г. Киеве (По воспоминаниям профессора Адриана Викторовича Прахова. Сообщение художника Николая Адриановича Прахова) // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. II: збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Дмитра Власовича Айналова (1862–1939 рр.). Київ, 2012. С. 326–360.

ниць досі не були опубліковані, тож залишалися зовсім не введеними до наукового обігу, хоча й мають важливе значення для уточнення низки моментів, пов'язаних з історією прахівської реставрації Софійського собору, як то: обставини відкриття окремих фресок та мозаїк, описи деяких із них, що відсутні у пізніших реставраційних звітах, визначення авторів ескізів окремих композицій (зокрема, «Різдва Христового») тощо.

Серед рукописних документів – оригінали листів І. Помяловського, О. Уварова, П. Лебединцева, чернетки або авторські копії листів А. Прахова, складені кошториси на певні види робіт, копія акта огляду даху храму, оригінал угоди на виконання ескіза композиції «Різдво Христове»; крайні дати документів – 1881–1896 рр.⁵ Їх археографічна публікація з відповідними коментарями, що є складовою планової роботи авторів, спрямованої на введення до наукового обігу усіх збережених у фондах заповідника документів архіву А. Прахова⁶, стане в нагоді дослідникам для наукових студій в напрямі розв'язання низки питань з вивчення як історії архітектури та монументального живопису Софійського собору в останній чверті ХІХ ст., так і для доповнення біографій А. Прахова та П. Лебединцева, адже значну частину корпусу документів становить листування між ними.

Документи друкуються мовою оригіналу за сучасним правописом, дрібні помилки виправлено без застережень, більші позначені у коментарях. Скорочення, окрім традиційних (г. – год, р. – рубль, к. – копейка), розкриті нами у квадратних дужках, усі підкреслення по тексту – авторські. У посторінкових примітках нами зроблено детальний опис кожного документа, що дозволить читачам скласти повноцінне уявлення про них без необхідності додаткового звернення до оригіналів.

⁵ Останній документ – запрошення А. Прахову на поминальний обід від родичів П. Лебединцева. Він формально не стосується питання реставрації храму, але включений нами для збереження цілісного уявлення як про сам фонд, так і як ілюстрація міцної дружби між двома вченими.

⁶ Наразі повністю опубліковані документи з історії дослідження та реставрації А. Праховим архітектурних пам'яток Чернігова та київського Михайлівського Золотоверхого собору: *Корнієнко В., Чигирик І., Четверікова І.* Документи з історії дослідження Адріаном Праховим старожитностей Чернігова у 1892 р. (з фондів Національного заповідника «Софія Київська») // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2017. № 6 (листопад-грудень). С. 73–83; *Корнієнко В., Купрієць І.* Документи з історії реставрації Михайлівського монастиря з особистого архіву Адріана Прахова у фондовій збірці Національного заповідника «Софія Київська» // Православ'я в Україні: збірник за матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції. До 1050-річчя упокоєння святої рівноапостольної Ольги, великої княгині Русі-України та 30-річчя з часу відродження Київської православної богословської академії. Київ, 2019. С. 380–387.

№ 1

Лист О. Уварова до А. Прахова

7 січня 1881 р.¹, м. Москва–Санкт-Петербург

Его высокоблагородию А. В. Прахову

Милостивый государь Адриан Викторович.

Письмо Ваше от 16 декабря я имел честь доложить Обществу в заседании 22 ч[исла] того же месяца, причем обратил внимание г[оспод] членов на специальные Ваши занятия по изучению мозаик Св[ятой] Софии в Киеве. Обсудив Ваше предложение об издании, на счет Общества, одного из больших рисунков, снятых Вами с натуры и сообразив сумму, необходимую на такое издание, члены пришли к убеждению, что Общество наше, за неимением свободных денежных сумм, не может, к сожалению, оказать Вам никакого материального содействия, но, вместе с тем, Общество препоручило мне выразить Вам полное мое сочувствие к предпринятому Вами исследованию древнейших русских памятников.

Примите, милостивый государь, уверение в моем почтении и преданности.

[А]. Уваров².*НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 4–4зв.*

№ 2

Лист І. Помяловського до А. Прахова

16 січня 1881 р.³, м. Санкт-ПетербургЕго Высокобл[агоро]дию⁴ А. В. Прахову⁵

Милостивый государь Адриан Викторович.

Общее собрание императорского Русского археологического общества 9го сего января, выслушав доклад Комиссии, заведывающей изданием рисунков с

¹ Документ написано на 2-х сторінках бланка Московського археологічного товариства, що складається з подвійного аркуша. У лівому верхньому куті титульної сторінки – друкований червоною та чорною фарбами і заповнений від руки штамп: «Московское археологическое общество под покровительством его императорского высочества государя наследника. Москва. Января 7 дня 1881 года. № 8. Берсеневка №№ 16/24». Документ було складено навхрест текстом всередину, спершу горизонтально посередині, потім – вертикально. У правому верхньому куті титульної сторінки олівцем М. Праховим написано: «№ 29/1а», під яким знаходиться стертий напис олівцем «129».

² Уваров Олексій Сергійович (1825–1884) – російський археолог, голова Московського археологічного товариства.

³ Документ виконано на 2-х сторінках бланка секретаря імператорського Російського археологічного товариства, що складається з подвійного аркуша. У верхньому лівому куті ліцевої сторінки – друкований та заповнений штамп: «Императорское Русское археологическое общество. Секретарь. 16го января 1881, № 11». Документ складено навхрест, спершу горизонтально навпіл, потім вертикально, ліцевою сторінкою з текстом всередину. У її правому верхньому куті М. Праховим написано олівцем: «18/1 1881» та «№ 1».

⁴ Закінчення слова дописано над рядком.

⁵ Дані про адресата записані у лівому нижньому куті ліцевої сторінки.

фресков и мозаик киевского Софийского собора, определила воспользоваться предложением Вашим относительно издания сделанной Вами копии с мозаики собора, изображающей таинство Евхаристии. При этом собрание постановило: сделать это издание в величину исполненной Вами копии и представить Вам двести оттисков этого рисунка. Долгом считая уведомить Вас о таком постановлении, имею честь просить Вас:

а) доставить мне возможность передать означенную копию хромолитографу для начатия работы по ее изданию;

б) взять на себя труд ближайшего наблюдения за этим изданием, проверяя делаемые хромолитографом рисунки, окончательное утверждение которых печати будет производиться вышеозначенной комиссией.

С отличным уважением и преданностью имею честь быть Вашим, милостивый государь, покорнейшим слугою.

*И. Помяловский*⁶.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 2–2зв.

№ 3

Лист О. Уварова до А. Прахова

19 липня 1881 р.⁷, м. Москва–Київ

Его высокоблагородию А. В. Прахову.

Милостивый государь Адриан Викторович.

Я имел удовольствие получить Ваше письмо от 14 июля и спешу поблагодарить Вас за сделанное предложение. Я очень рад воспользоваться Вашим пребыванием в Киеве и обращаюсь к Вам за некоторыми подробностями относительно фресков и мозаик. Мне желательно иметь кальку с Евхаристии в Софийском соборе, на которой были бы отмечены все кубики и цвет каждого из них, так, чтобы все изображение вместе передавало бы в точности впечатление греческой мозаики. Сообщите мне длину и вышину всей мозаики, т[о] е[сть] вместе с апостолами. Затем пришлите мне величину отдельных святых из церкви св. Кирилла и скажите, не встречается ли между сценами из жизни святого изображение перенесения его мощей.

⁶ Помяловський Іван Васильович (1845–1906) – археолог, епіграфіст, член-кореспондент Імператорської академії наук (1890), секретар імператорського Російського археологічного товариства (1873–1885).

⁷ Документ написано на 2-х сторінках бланка Правління Російського історичного музею, що складається з подвійного аркуша, в якому титульна сторінка обведена чорною рамкою. У лівому верхньому куті титульної сторінки – друкований і заповнений від руки штамп: «Императорский российский исторический музей. Управление. Июль 19 дня 1881 года. № 42. Москва». Документ було складено навхрест текстом всередину, спершу горизонтально посередині, потім – вертикально. У чистому полі після складання документа на аркуші 7зв. олівцем М. Праховим написано «А. В. Прахов | 1881 год», а в правому верхньому куті титульної сторінки – «1881 год 19/VIII» та «№ 2».

Ожидая с нетерпением Вашего ответа, прошу принять уверение в совершенном моем почтении и преданности.

[А]. Уваров.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 6–6зв.

№ 4

Складений А. Праховим перелік робітників, які працювали у Софійському соборі

28 вересня 1881 р.⁸, м. Київ

28 [сентября 1881 г.]⁹

1. Ганюк
2. Аксен.
3. Косяченко.
4. Чехович.
5. Кудрин.
6. Галактион.
7. Нога.
8. Алеша.
9. Пищуленко¹⁰.
10. Нога.
11. Ябл[онский].
12. Нов[ицкий].
13. Исае[в].
- Науменко¹¹.
- Пищуленко.
- Дудк[евич].
- Тепл[яков].

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/11. Арк. 30зв.

⁸ Документ написаний олівцем на одній стороні клаптика паперу в лінійку; на зворотному боці подано перелік робітників, які працювали у Кирилівській церкві 27 вересня. Датування визначене на підставі змісту самого документа, в якому А. Прахов відмічав, хто саме з робітників у який день працював на об'єкті для складання в майбутньому відомості з виплати, адже з вересня 1881 р. частина робітників із Кирилівської церкви була переведена до Софійського собору: Марченко І. М. Зазнач. твір. С. 229. Записку складено навпіл, лицевим боком всередину. У правому верхньому куті аркуша олівцем М. Праховим виконано написи: «1881» та «12».

⁹ Цифра виправлена з «27».

¹⁰ Із 1-го до 9-го номера прізвища об'єднані фігурною дужкою праворуч, біля якої дописано А. Праховим: «София».

¹¹ Це прізвище та наступні 3 виконані у правому нижньому куті аркуша, відповідно навпроти №№ 10-13 і відділені від них вертикальною рисою.

№ 5

Лист П. Лебединцева до А. Прахова,

4 липня 1884 р.¹², м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

О[тец] Иосиф Жолтоножский¹³, расписывавший купол в 1850 году, говорит, что Солнцев¹⁴ предварительно делал дознание о мозаике, и оказались при очистке только белые и желтые камешки, а цветной мозаики не нашлось, потому и решено было вновь записать дно купола и прочее маслян[ыми] красками.

Вчера я сам был в куполе и поручил маляру сделать очистку в разных местах у ангелов, оказалось мозаика то золотая, то цветная, а не белая.

В виду сего я покорнейше прошу сделать лично пробу еще на Боге-Отце. Если и там окажется цветная мозаика, тогда, доложась митрополиту¹⁵, можно будет приступить к очистке сохранившихся образов. Вам будет принадлежать честь открытия.

С истинным почтением и преданностью Ваш П. Лебединцев.

4 июля 1884 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 12–12зв.

№ 6

Лист О. Лебединцева до А. Прахова

13 липня 1884 р.¹⁶, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Вы когда то имели желание снять кальку с Деисуса, находящегося на арке Соф[ийского] алтаря. Если это желание есть у Вас и теперь, то ныне испо-

¹² Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша паперу в лінійку, лівий край якого містить сліди відриву іншої половини. Лист було складено втричі горизонтально, спершу зігнута нижня частина лицевим боком всередину, а потім – верхня. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «мозаика», «№ 3», «4/VII.1884» та «Софийский собор»; у правому куті закреслене – «№ 3».

¹³ Желтоножський Йосип – настоятель церкви Різдва Христового на Подолі у 1853–1893 рр., керував реставраційними роботами у Софійському соборі у 1852–1853 рр.; був останнім керівником відновлювальних робіт «солнцевської» реставрації Софії Київської.

¹⁴ Солнцев Федір Григорович (1801–1892) – російський художник, академік та професор Імператорської академії мистецтв (м. Санкт-Петербург). Керував роботами з розкриття та поновлення фресок Софійського собору в 1843–1853 рр.

¹⁵ Йдеться про Платона (Городецького) (1803–1891) – митрополита Київського та Галицького у 1882–1891 рр.

¹⁶ Документ написаний на одинарному аркуші паперу в лінійку, первісно був подвійним, але один аркуш відірваний. Складений вертикально тричі, спершу знизу на третину висоти, потім згори навпіл, титульною стороною всередину. Вгорі у верхньому полі олівцем М. Праховим виконано написи: «Софийский собор», «13/VI 1884», причому остання цифра написана поверх цифри «8», «№ 6», під яким знаходиться затертий олівцевий напис «№ 21» та, трохи праворуч, «ск5».

лнить его удобно, когда устроены будут леса для промывки алтаря – о чем имею честь Вас уведомить.

По делу об открытии мозаик в куполе требуется заключение Церковно-арх[еологического] общества, но как под актом есть подпись 4х его членов, то можно бы с понедельника приступить к очистке образа Господа Вседержителя, не теряя времени.

Кто то тиснул вчера в «Киевлянине», что иконостаса не будет в Владимирском соборе и только будет преграда. Это следовало бы опровергнуть, потому что такое известие смутит некоторых.

Примите уверение в совершенном почтении и преданности.

В[ам] п[реданный] *Лебединцев*

13 июля 1884 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 10–10зв.

№ 7

Складений А. Праховим проєкт кошторису на розкриття та очистку мозаїк головного купола

7 серпня 1884 р.¹⁷, м. Київ

Смета на открытие мозаик и переписку согласно новооткрытым мозаикам купола (и его шеи) Киево-Софийского собора

I. Главный купол	Колич[ество] □ ¹⁸ ар[шин]	За 1 □ ар[шин]	Всего	
			Р.	К.
1. Открытие и отмыwanie мозаик	- -	- -	130	- -
2. Живописи в главном куполе, считая $\frac{2}{3}$ всей его поверхности	110	5 р. ¹⁹	550 ²⁰	00
3. Позолоты, считая $\frac{1}{3}$ всей поверхности	55	7 р.	385	00
Итого в главном куполе работ на			935 ²¹	[00].

¹⁷ Документ написаний на одній стороні одинарного аркуша паперу в лінійку, що первісно був подвійним. У лівому полі аркуша міститься розрахунок додавання у чотири рядки: «130.|550.|385|1065» (остання цифра – під горизонтальною рисою). Аркуш було складено навхрест текстом назовні, спершу горизонтально, потім – вертикально. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконано написи: «№ 4» (цифра написана поверх затертої 3), «№ 19» (затертий), «1884» та «7/VIII 1884» (остання цифра написана поверх 8), «№ 4» (затертий та закреслений).

¹⁸ Тут і далі А. Прахов використовує значок «□» для заміни слова «квадратных».

¹⁹ Написано поверх закресленого «2 р. 50 к.».

²⁰ Написано поверх закресленого «275».

²¹ Написано поверх закресленого «790 р. 00.».

Продовж. таблиці

II. Шея главного купола (32'x5'15") = 189 □ ар[шин]				
4. Живописи, считая $\frac{2}{3}$ в[сей] поверх[ности]	126	5 р. ²²	630 ²³	00
5. Позолоты, считая $\frac{1}{3}$ в[сей] поверх[ности]	63	7 р.	441	–
Итого в шее купола работ на			1070 ²⁴	- -

А вся стоимость во всем главном куполе от шиферного карниза вверх работ на две тысячи пять руб[лей]²⁵.

7 августа 1884 г.

А. Прахов.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 8.

№ 8
Складений А. Праховим кошторис
на розкриття та очищення мозаїк головного купола

8 серпня 1884 р.²⁶, м. Київ

Смета на переписку главного купола Киево-Софийского собора
согласно новооткрытым мозаичным остаткам

	Колич[е-ство] □ ар[шин]	За 1 □ ар[шин]	Всего	
			Р.	К.
1. Очистка мозаик.	–	–	130.	–
2. Живописи в главном куполе, считая $\frac{2}{3}$ всей его поверхности, не занятой мозаикой.	110	5 р.	550	- -
3. Позолоты, считая $\frac{1}{3}$ всей поверхности	55	7 р.	385	- -
Итого всего			1065 р.	- -

В счет переписываемого главного купола, начинающегося от мозаичного орнамента вверх (на высоте оконных арок), включаю двух апостолов свв. Петра и Павла, верхи коих, мозаичные, также отмыты.

Адриан Прахов.

8 августа 1884 года, Киев.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 9.

²² Написано поверх закресленого «2 р. 50 к.».²³ Написано поверх закресленого «315».²⁴ Написано поверх закресленого «756 р.».²⁵ Написано поверх закресленого «тысячу пятьсот сорок шесть рублей».²⁶ Документ виконано на одинарному аркуші, причому аркуш 9зв. – чистий.

По краях спостерігається деформація аркуша, його краї вгорі та внизу частково та нерівномірно загнуті всередину, є розриви. Кошторис було складено навпіл горизонтально текстом назовні. У верхньому полі арк. 9 ліворуч помітні залишки написів олівцем, виконаних М. Праховим; вони не збереглися внаслідок осипання країв аркуша, помітні лише невеликі елементи.

№ 9

Копія з копії акта обстеження комісією
даху Софійського собору8 лютого 1886 р.²⁷, м. КиївКопія с копии

Акт

«1886 года января 16 дня комиссия, составленная Киевским Церковно-археологическим обществом, произвела осмотр крыш и куполов Киево-Софийского собора, причем оказалось: что на чердаке под крышею собора, которая очевидно позднейшего устройства, находится восемь кирпичных крытых сводами малых куполов, три на северо-западном, три на юго-западном, один над юго-восточным и один на северо-восточном углах древнего храма, и, кроме того, в тех же углах находятся по одному больших размеров куполу, частью выходящих на верх крыши, а частью спрятанных под нею; та же крыша закрывает нижнюю часть большого купола. В куполах юго-западных и северо-западных имеются оконные впадины, заделанные кирпичом новейшего вида, и заделки эти произведены очень небрежным образом; всего в меньших куполах заделано 18 окон и в больших 26 окон. Края около оконных впадин, по отбитии штукатурки, оказались совершенно древней кладки. Так же точно найдены заделанными нижние части окон большого купола, причем с внутренней стороны собора на этих заделках написаны херувимы в позднейшее время. На штукатурке стен вышеописанных куполов видны следы устройства крыши храма, в других направлениях, значительно ниже существующей крыши. Комиссия пришла к заключению, что заложенные окна в малых куполах были в древности открыты и освещали боковые части хор храма; что все малые купола были поверх крыши храма; что западный большой, а также и восточный меньший парапет устроены из кирпича нового вида и есть позднейшие сооружения, изменившие первоначальный вид храма. Арки, соответствующие сводами составляющие часть фасада храма, в настоящее время находятся под крышей. Карнизы малых куполов – позднейшего устройства. Юго-восточный и северо-восточный купола не могли быть осмотрены по недоступности их на чердаке. Желательно было бы: возобновить древний вид крыш, всего храма, причем все малые купола будут видны поверх крыши; открыть все заделанные окна малых куполов, чем осветятся все хоры храма, и разобрать заделки окон

²⁷ Документ виконано на одинарному аркуші паперу виробництва Дитятківського товариства, у лівому верхньому куті наявний овальний штамп із зображенням двоголового орла у центрі, написів вгорі та внизу «ДИТЯКОВСКОГО ТОВАРИЩЕСТВА», а в кінцях овала ліворуч та праворуч – «№ 5». Первісно аркуш був подвійним. У лівому куті також скопійовано штамп бланка Церковно-археологічного товариства, на якому було складено акт: «В. П. И. Церковно-археологическое общество Киевской духовной академии, состоящее под покровительством великого князя Владимира Александровича. Февраля 8 дня 1886 г. к № 50му». Документ було складено вертикально навпіл лицевою стороною назовні. Краї паперу пошкоджені, вони частково згорнулися, місцями наявні розриви, у верхній частині аркуша підклеєно невеликим клаптиком паперу. У верхньому полі лицевого аркуша олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 7», «Софийский собор», під яким закреслене – «№ 22» та «8/II 1886».

большого купола, увеличив окно до карниза, как было в древности; разобрать западный парапет на церкви, устроив трубы от калориферов кирпичные или оттянув их к куполам. Все означенные переделки не нарушат древности, напротив, возобновят древний вид храма, что крайне желательно в археологическом отношении; а также желательно разобрать заделки трех древних окон нижнего этажа, осветив тем боковые приделы.

Подписали: протоиерей Петр Лебединцев, профессор Адриан Прахов, профессор П. Лашкарев, доцент А. Дмитриевский, архитектор В. Николаев. – С подлинным верно: секретарь Церковно-археологического общества Николай Петров.»

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 11–11зв.

№ 10

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

24 лютого 1888 р.²⁸, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Покорнейше прошу сообщить через сего подателя обещанную мне фотографию царских врат. Бог Вам помощь во всем и в труде над проектом Софийского иконостаса.

Вам преданный П. Лебединцев

24 февр[аля] 1888 г.

Среда.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 13.

№ 11

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

11 березня 1888 р.²⁹, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Для удобнейшего и скорейшего получения митрополичьего разрешения и для более возможного соглашения моих сотоварищей и устранения³⁰ затруднений в расходе на паперть при других предстоящих расходах, покорнейше

²⁸ Документ написаний на одній стороні одинарного аркуша паперу, лівий край якого містить сліди відриву іншої його половини. На просвіт помітні вертикальні лінії водяного знака, проте самої філіграні немає. Лист було складено вертикально тричі, спершу знизу на третину висоти, потім згори навпіл, титульною стороною всередину. Вгорі у верхньому полі олівцем М. Праховим виконано написи: «№ 8», поверх цифри «9», «Софийский собор» та «24/II 1888», нижче знаходиться закреслене «№ 5».

²⁹ Документ написаний на 2-х сторонах одинарного аркуша паперу, лівий край якого містить сліди відриву іншої його половини. На просвіт помітні вертикальні лінії водяного знака, проте самої філіграні немає. Лист було складено втричі горизонтально, спершу зігнута нижня частина лицевим боком всередину, а потім – верхня. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 9», «Софийский собор» та «11/III.1888»; у правому куті затерте «№ 6».

³⁰ Слово дописано над рядком.

прошу Вас сообщить мне первоначально смету на расписание только³¹ потолка паперти и на бордюры. Это дело – яснее, и можно надеяться скорейшего на сие разрешения. Что же касается живописи, то о сем поговорим с Владыкой по прибытию его в Киев. Притом я все еще сомне[ваюсь] в возможности окончить все в паперти к 15 июля, и если это дело сомнительное, то лучше сделать в два приема – бордюры и свод расписать к 15 июля, а живопись начать после 15 июля.

Вам душевно предан.

П. Лебединцев.

11 марта 1888 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 14–14зв.

№ 12

Чернетка листа А. Прахова до П. Лебединцева з проєктом кошторису на розпис паперті

11 березня 1888 р.³², м. Київ

11 марта 1888 г.

Многоуважаемый о[тец] Петр Гаврилович!

Согласно желанию Вашему, сообщаю Вам стоимость расписания паперти по частям. Отбросив часть, лежащую за поперечною аркой, между нею и древною крестильнею и отбросив также теплый переход под северною лестницею, следовательно, ограничиваясь лишь главною частью паперти, покрытою корбовым сводом и исключая лицевую живопись (предположенную на древней продольной стене в трех местах, на новой придельной стене в 4-х местах и на северной стене во всю стену внутри арки), т[о] е[сть], следовательно, ограничиваясь расписанием богатыми орнаментами с употреблением металлов всей этой части от северной сте[ны] до поперечной арки включительно (расписанной с двух сторон, с обращенной к с[еверу] и с испода) вся работа обойдется в 3915 рублей при готовом рештовании и грунтовке. В этом члене до потолка с главным фризом (от излома потолка до³³ верха³⁴ окон) 1656 р.³⁵

³¹ Слово дописано над рядком.

³² Документ написано на 3-х сторонах подвійного аркуша в лінійку. У нижній частині аркушів А. Праховим виконані також розрахунки у стовпчики: «8 000 | 6 390 | 1 610» та «3 915 | – 1 656 р. | 2 359» на арк. 15зв, «3 915 | 1 656 | 2 259», «4 019.35 | 2 475 – | 6 493.35» та «8 000.00 | 6 493.35 | 1 506.65», причому в усіх випадках результати розрахунків відділені горизонтальними рисками. Пізніше на чистому боці аркуша А. Праховим була написана ще одна чернетка листа від 19 березня 1888 р. У верхньому полі лицевій сторінки в лівому куті олівцем М. Праховим виконані написи: «Софійський собор» та «№ 10»; у правому знаходиться закреслене «№ 7». Пізніше ним же до зовнішнього краю арк. 16 за допомогою 2-х невеликих смужок паперу було додано невеликий одинарний аркуш паперу (арк. 17–17зв), на якому А. Праховим виконано проєкт кошторису, який міститься в чернетці листа від 19 березня 1888 р.

³³ Речення дописане між рядками.

³⁴ Перед словом «верха» знаходиться закреслене «до».

³⁵ Усе речення дописане на арк. 16.

Если к тому прибавить лицевые изображения на северной стене, в трех местах на древней продольной и на 4-х местах на левой продольной, то надо прибавить еще 2475 р., что составит 6390 р., а все расписание с частью у крестильни и теплым переходом³⁶ обойдется в 8000 р. со всеми лицевыми изображениями и с употреблением металлов. В случае сокращения лицевых изображений все может быть расписано за 7000 р. При немедленном начатии дела можно кончить к 15 июля³⁷ текущего года.

Потол[ок]³⁸.

1. За распис[ание] потолка с главным фризом 2,6 □ арш[ин] – 1656 [р.].
2. За расписание остальной поверхности глав[ной] части паперти под коробов[ым] сводом – 2359 [р.].
3. За распис[ание] лиц[евых] изображ[ений] той же части – 2475 [р.].
4. За юж[ное] отд[еление] и теплый переход под северн[ой] лест[ницей] растит[ельными] орнам[ентами] и лицев[ыми] изображ[ениями] – 1610 [р.].

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 15–16.

№ 13

Чернетка листа А. Прахова до П. Лебединцева з проектом кошторису на розпис паперті

11 березня 1888 р.³⁹

19 марта [1888 г.]

Многоуважаемый о[тец] Петр Гавр[илович].

По желанию Вашему посылаю Вам копию обмера с ценами по роспис[ь] всей паперти. Жму Вашу руку и прошу верить моей неизменной преданности в[сецело] В[аш] А. П[рахов].

Смета⁴⁰ на расписание внутренней⁴¹ вновь пристроенной паперти К[иево]-С[офийского] собора богатыми⁴² орнаментами с употреблением металлов и лицевыми изображениями.

³⁶ Слова «и теплым переходом» написані над рядком.

³⁷ Далі знаходиться закреслене «18».

³⁸ Слово не дописане. Наступна частина тексту виконана іншим чорнилом менш охайно.

³⁹ Документ написано на одній стороні подвійного аркуша в лінійку, що залишився чистим після виконання А. Праховим чернетки листа від 11 березня 1888 р. Поверхня сторінки містить у лівому стовпчику запис чорнилами цифр «207 | 69 | 95 | 22 | 32 | 49 | 20 | 75 | 32», частина з яких заляпана чорнилом; нижче знаходяться розрахунки олівцем «143½ | 10 | 153½», причому остання цифра відділена горизонтальною рисою. У верхньому полі ліцевої сторінки в лівому куті олівцем М. Праховим виконано напис «№ 11», у правому – «19/III.1888». Пізніше ним же до зовнішнього краю арк. 16 за допомогою 2-х невеликих смужок паперу було додано невеликий одинарний аркуш паперу (арк. 17–17зв.), на якому А. Праховим виконано проект кошторису, в цілому ідентичний опублікованому у цьому документі.

⁴⁰ Перед словом знаходиться закреслений запис: «Потолок – 207 □ ар[шин]».

⁴¹ Слова «расписание внутренней» виправлені з «расписать внутреннюю».

⁴² Написано над рядком.

Орнаменты⁴³.

Потолок – 207 □ ар[шин]
 Фриз – 69 □ ар[шин]
 Нижняя панель – 95 –
 2 внутр[енних] окна – 22 –
 Внутрен[няя] дверь – 30⁴⁴ –
 4 внеш[них] окна – 49.
 Внеш[няя] дверь – 20
 Арка сев[ерная] – 45
 Арка юж[ная] (2 ст[ороны]) – 132
 Направо и налево от внутр[енних] дв[ерей] – 11⁴⁵
 Бордюры у окон на внутр[енней] ст[ене] – 9 –
 Бордюры на внеш[ней] стене по краям⁴⁶ – 4½ –
 Бордюры между окнами *ibid.* – 9 –
 Кокошники над внутр[енними] мал[ыми] окнами – 6–
 Кокош[ник] над внутр[енней] дверью – 3⁴⁷
 Кокош[ники] над больш[ими] окнами – 6 –
 Кокош[ники] над окнами внеш[ней] стены – 4 –
 620⁴⁸

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 451/9. Арк. 16зв.

№ 14

**Авторська копія складеного А. Праховим
кошторису на розпис паперті**

19 березня 1888 р.⁴⁹, м. Київ

Смета на расписание внутренней вновь пристроенной паперти Киево-Софийского собора орнаментами с употреблением металлов и лицевыми изображениями.

Орнаменты

		Сколько □ ар[шин]	За один □ ар[шин]	Всего	
1.	Потолок (коробовый свод)	207 ⁵⁰	276 ⁵¹		
2.	Фриз на в[осточной] и з[ападной] стенах у потолка	69			

⁴³ Нижче усі розрахунки виконані у 2 стовпчики, правий починається після слів «Бордюры у окон на внутр[енней] ст[ене]».

⁴⁴ Виправлено з «32».

⁴⁵ Далі знаходиться закреслене «¼».

⁴⁶ Написано над закресленим «бокам».

⁴⁷ Далі знаходиться закреслене «¾»

⁴⁸ Цифра відділена від 2-х стовпчиків горизонтальною рисою, причому 0 написано поверх 1.

⁴⁹ Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша паперу в лінійку, лівий край містить сліди відриву іншої його половини. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «к № 12» у лівому куті та «19/III 1888» – у правому.

⁵⁰ Над цифрою дописано «46».

⁵¹ 2 цифри попереду об'єднані фігурною дужкою.

Продовж. таблиці

3.	Нижняя панель	96				
4.	2 внутренних окна	22	52 ⁵²			
5.	Внутренняя дверь	30				
6.	4 внешних окна	49	69 ⁵³			
7.	Внешняя дверь	20				
8.	Арка северная	75				
9.	Арка южная (2 стор[оны])	132				
10.	Направо и налево от внутренней двери окон и фриза	11¼	20¼ ⁵⁴			
11.	Бордюры у окон внутр[енней] стены	9 –				
12.	Бордюры у окон восточной стены	13½				
13.	Кокошники над внутр[енним] мал[ым] ок[ном]	6 –	9¾ ⁵⁵			
14.	Кокошник над внутр[енней] дверью	¾				
		743½				56
		сколь[ко] за □ ар[шин]		всего		
			Р.	К.	Р.	К.
15.	Перенос	743½				
16.	Кокошники над больш[ими] внутр[енними] окнами	6				
17.	Кокошники над 4 окнами з[апад-ной] стены	4				
	Итого за орнаменты	753½	5 р.	34 к.	4 022	69 ⁵⁷ коп.
18.	За расписание лицевыми изображениями в этой части семи (7) мест, в них	99	25	–	2 475	–
19.	За покраску теплого перехода под северной лестницей и расписание орнаментами и лицевыми изображениями отделения у крестильни				1 506	31 ⁵⁸
	Итого всего	- -	–	–	8 000	00.

Адриан Прахов

19 марта 1888 [г.].

Киев, Гимназическая, 3

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 451/9. Арк. 18–18зв.

⁵² 2 цифри попереду об'єднані фігурною дужкою.⁵³ 2 цифри попереду об'єднані фігурною дужкою.⁵⁴ 2 цифри попереду об'єднані фігурною дужкою.⁵⁵ 2 цифри попереду об'єднані фігурною дужкою.⁵⁶ Далі таблицю перенесено на іншу сторінку.⁵⁷ Написано над закресленою «35».⁵⁸ Написано над закресленим «65».

№ 15

Авторська копія листа А. Прахова до П. Лебединцева
щодо роз'яснень кошторису на розпис паперті16 квітня 1888 р.⁵⁹, м. Київ

16 апреля 1888 г.

Многоуважаемый о[тец] Петр Гаврилович.

Для разъяснения присланной Вами сметы прошу Вас обратить внимание на нижеследующий расчет.

По № 1 за 1 аршин орнам[ентов] шириною в 1–8 вер[шков] цена 2 р. 50 к., берем две крайних меры и будем считать по полосам тех и других, след[овательно], за 1 в[ершок]х16 в[ершков], т[о] е[сть]

за 16 квадратных вер[шков] – 2 [р.] 50 к.

и за 8 в[ершков]х16 в[ершков] – 2 р. 50 к.⁶⁰т[о] е[сть] за 144 квадратных в[ершка] 500 к., а, следоват[ельно], за 1 □ ар[шин] $(500/144 \times 256) = 8$ р. 89 к.

По № 2 за 1 ар[шин].

Орнам[мент] ширин[ою] 8–16 вер[шков] цена 2 р.

Берем опять две крайние меры, и их пополам, следов[ательно]

8»х16»=128 квадратных» = 2 р.

16»х16»=256 квадратных» = 2 р.⁶¹

т[о] е[сть] 384 □ = 400 коп.,

а след[овательно] 1 □ ар[шин] = $(400/384 \times 256) = 2$ р. 67 к.Полагая, что⁶² тех и других орнаментов (№ 1 и № 2) будет одинаковое количе[ство], получаем среднюю стоимость □ ар[шина] орнам[ентов]:

1 □ ар[шин] – 8, 89 к.,

1 □ ар[шин] 2 р. 67 к. 2 ар[шина] – 11 р. 56 коп.⁶³,а след[овательно] 1 квадратный ар[шин] $(11 \text{ р. } 56 \text{ к. } / 2) = 5$ р. 78 коп.

Не в немцах нам искать «правды».

Жму Вашу руку, преданный Вам А. П[рахов].

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/11. Арк. 19–19зв.

⁵⁹ Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша паперу, на лівому краї наявні сліди відриву іншої його половини. Копію листа було складено горизонтально лицевим боком всередину. У верхньому лівому куті лицевої сторінки олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 13» (написано поверх затертого «№ 13») та «Софійський собор».

⁶⁰ Наступний рядок відділений довгою горизонтальною рисою.

⁶¹ Наступний рядок відділений довгою горизонтальною рисою.

⁶² Далі знаходиться закреслене «№ 1 и № 2 будут».

⁶³ Наступний рядок відділений довгою горизонтальною рисою.

№ 16

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

17 квітня 1888 р.⁶⁴, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Согласно изъявленному Вами желанию имею честь представить при сем на Ваше усмотрение цены Шмидта за написание орнаментов.

Примите уверение в искреннем уважении и преданности.

П. Лебединцев

17 апр[еля] 1888 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 451/9. Арк. 20.

№ 17

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

6 травня 1888 р.⁶⁵, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Душевно благодарю Вас за готовность исполнить мою просьбу, но XXV лист у меня имеется.

Возвращая таковой, покорнейше прошу сообщить мне недостающий в академическом экземпляре – Зальценберга⁶⁶ XV лист, который, как Вы упоминали, отыскался у Вас.

Вам преданный П. Лебединцев.

6 мая 1888 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 22.

⁶⁴ Документ написаний на одній стороні одинарного аркуша в лінійку, на лівому краї якого помітні сліди відриву іншої його половини. Поверхня листа дуже забруднена відбитками долонь та пальців. Лист було складено горизонтально навпіл лицевим боком всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 14», «Софиевский собор» та «14/IV 1888».

⁶⁵ Документ написаний на одній стороні одинарного аркуша в лінійку, на лівому краї якого помітні сліди відриву іншої його половини. На поверхні аркуша наявні сліди нерівних згинів, також вона забруднена чорнильними відбитками пальців. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор» та «№ 16» (поверх затертого нерозбірливого напису у лівому куті) та «6/V 1888» – у правому.

⁶⁶ Йдеться про видання: *Salzenberg W. Alt-Christliche Baudenkmale von Constantinopel vom V. bis XII. Jahrhundert: Im Anhang des Silentiarius Paulus Beschreibung der Heiligen Sophia und des Ambon.* Berlin, 1854. 40 + XIV S., XXXIX Bl. У таблиці 15 міститься зображення різних мармурових колон Константинопольської Святої Софії, а в таблиці 25 – елементи її мозаїчного оздоблення.

№ 18

Чернетка листа А. Прахова до П. Лебединцева

7 травня 1888 р.⁶⁷, м. Київ

7 мая 1888 [г.]

М[ного]у[важаемый] о[тец] П[етр] Г[аврилович].

Я обдумывал сообщенное мне Вами вчера с разных сторон и вот что надумал. О[тец] Иосиф Ж[елтоножский] будет составлять проект расписания паперти, а г[осподин] Ш[мидт] исполнять; мне Вы делаете честь будь⁶⁸ судьей их работ. Боюсь неловко это. О[тец] И[осиф] Ж[елтоножский] маститый⁶⁹ автор расписания Софии и Спаса на Берестове и мне его критиковать и поверять не приходится. Как люди разного времени мы можем диаметрально расходиться во вкусах и, сверх того, у меня сложилось определенная картина расписания Вашей паперти и я невольно буду судить труд другого с личной точки зрения. Иметь⁷⁰ г[осподина] Ш[мидта] сотрудником⁷¹ мне быть неловко. На дело расписания храма за 8 лет моих работ, в Киеве я привык смотреть как на дело эстетического и благочестивого сосредоточения, и случайного предпринимательства в этом деле не пожинаю, в особенности здесь в Киеве, где за 8 лет артистических работ⁷² в церквях выросла, благодари Бога, из местных сил⁷³ хотя и небольшая, но все таки школа со своими выработанными приемами и вкусом. Всегда дружески готовый к Вашим услугам, я не решусь служить Вам во вред, путая чужое дело; вообще ведь⁷⁴ для дела лучше, когда оно в одних руках. Не решусь также касаться дела, за которое не могу отвечать.

[А. Прахов].

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 21–21зв.

№ 19

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

9 травня 1889 р.⁷⁵, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Спешу уведомить Вас, что в новом окне, которое сегодня разделяется на северной стене, открыты отлично сохранившиеся святыя – Адриан и Ната-

⁶⁷ Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша в лінійку, на лівому краї якого помітні сліди відриву іншої його половини. Лист було складено горизонтально навпіл лицевим боком всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Софійський собор» та «№ 15», під яким знаходиться затерте «№ 13».

⁶⁸ Так у тексті.

⁶⁹ Написано поверх закресленого «почтенный».

⁷⁰ Написано над закресленим «сотрудником».

⁷¹ Написано над рядком.

⁷² Далі знаходиться закреслене «выросла».

⁷³ Слова «из местных сил» дописані над рядком.

⁷⁴ Слово написано над рядком.

⁷⁵ Документ написаний на одній стороні одинарного аркуша, на лівому краї якого помітні сліди відриву іншої його половини. Лист було складено горизон-

лия, которые обязательно требуют Вашей руки. С этим открытием имею честь поздравить Вас, пожимая крепко Вашу художественную руку.

П. Лебединцев.

9 авг[уста] 1889 [г.]

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 23.

№ 20

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

7 вересня 1890 р.⁷⁶, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Покорнейше прошу Вас сделать нам честь пожаловать завтра после литургии, в час дня, на храмовый софийский обед в митрополичьем Софийском доме. Вам преданный

П. Лебединцев.

7 сент[ября] 1890 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 24.

№ 21

Лист Є. Васильєва до А. Прахова

15 квітня 1893 р.⁷⁷, м. Київ

Его превосходительству А. В. Прахову

Милостивый государь Адриан Викторович.

Как известно Вашему превосходительству, по поводу обнаружения фресок в алтарной части Софиевского собора высказано было местным Духовным начальством предположение об устройстве в этом храме нового мраморного иконостаса⁷⁸, с передачею старого в одну из церквей г. Кие-

тально тричі, текстом всередину, спершу знизу, потім згори. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 17» у лівому куті та «Софийский собор» – посередині.

⁷⁶ Документ написаний на одній стороні подвійного аркуша в лінійку. Лист було складено горизонтально тричі, текстом всередину, спершу знизу, потім згори. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 18» у лівому куті та «7/IX 1890» посередині, у правому куті закреслене та затерте «№ 9».

⁷⁷ Документ надрукований на 2-х сторонах одинарного аркуша – бланка керуючого канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора; лівий край аркуша містить сліди відриву його другої половини. У лівому верхньому куті знаходиться заповнений чорнилом друкований штамп: «Управляющий канцеляриею Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора. 15 апреля 1893 г., № 5688. г. Киев». Лист було складено навхрест, спершу горизонтально, потім вертикально, текстом всередину, спершу знизу, потім згори. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Фрески Софийского собора», «№ 19» та «15/IV–1893 год». Ліворуч помітні залишки 3-х смужок паперу, якими до цього документа було приклеєно чернетку відповіді А. Прахова.

⁷⁸ Слова «нового мраморного иконостаса» підкреслені олівцем.

ва⁷⁹. Ближайшею целью такой перемены являлось бы возобновление помянутых фресок как на наличной стороне пилонов, так и на входящих углах, где следы древних фресок едва заметны.

В виду этого г[осподин] начальник края⁸⁰ признал необходимым иметь Ваше, милостивый государь, компетентное заключение по нижеследующим вопросам: 1) насколько возобновление помянутых виденных Вами фресок представляются вообще возможным в сколько-нибудь удовлетворительном виде и в согласии с выработанными в этом отношении наукою приемами и требованиями; 2) в какой мере представлялось бы соответственным дать старому иконостасу предположенное духовным начальством назначение, в зависимости от того или другого разрешения вопроса о возобновлении фресок; 3) необходимо ли вообще устройство нового иконостаса для возобновления фресок в желательном виде, или же сия последняя цель может быть достигнута путем каких-либо изменений во внешнем виде иконостаса старого, и 4) имеет ли, и какое именно, значение существующий иконостас в отношении художественном и церковно-археологическом, и какое приличествовало бы, по Вашему мнению, дать ему назначение в случае замены его новым.

По поручению его сиятельства сообщая об этом Вашему превосходительству, прошу Вас, милостивый государь, принять уверение в отличном моем уважении и преданности

[Є]. Васильев⁸¹.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 26–26 зв.

№ 22

Чернетка листа А. Прахова до О. Ігнат'єва

квітень 1893 р.⁸², м. Київ

Милостивый государь граф Алексей Павлович.

В письме от 15 апр[еля] с[его] г[ода] за № 5688 г[осподин] управляющий канцелярией Вашего сиятельства сообщил мне, что Вам угодно знать мое мнение о том, можно ли реставрировать, т[о] е[сть] привести в порядок приличный для кафедрального собора, фрески, открытые мною на пилонах за снятым ныне иконостасом, необходимо ли для этого полное или частичное

⁷⁹ Первісно було надруковано «строящихся в г. Киеве церквей». Потім слова «строящихся» и «в» були взяті в дужки, слово «Киеве» виправлене на «Киева» і над ним дописано цифру «2», а над словом «церквей» – цифру «1».

⁸⁰ Йдеться про Ігнат'єва Олексія Павловича (1842–1906) – Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (1889–1897).

⁸¹ Васильєв Євгеній Васильович – керуючий канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, дійсний статський радник.

Висловлюємо подяку п. Д. Ніколайчуку за допомогу в ідентифікації цієї особи.

⁸² Документ написаний на всіх сторонах подвійного аркуша паперу. На обох частинах аркуша вертикально (90° відносно тексту) розміщено 2 філіграні (одна зрізана) папірні князя П. Паскевича: в овалі вензель з літер S I П, довкола овала по 4-х боках – двоголові орли навхрест, між ними довкола овала дати: 1861–1865–1870–1882, внизу – напис півколом Four Eagles Mill, під якою дата «1842»; через весь подвійний аркуш також йдуть лінії через кожні 2,5 см. У верхньому

удаление ныне существующего иконостаса и в случае необходимости удаление его, какое следовало б дать ему назначения со стороны художественно-исторической.

Ответить на все вышенаписанное я вынужден был несколько повременить, так как мне представилась возможность очистить еще 2 пилона направо и налево от пилонов главного алтаря и посчастливилось обнаружить еще две хорошо сохранившиеся фрески, заслуживающие особого внимания.

А именно (см[отрите] прилаг[аемый] план) на пилоне щ-ъ изображение в рост Пресвятой Богородицы, представляющее близкое повторение мозаичной запрестольной иконы Богоматери «Нерушимая Стена».

В то время, когда иконостас не закрывал еще этого пилона, эта фресковая икона Богоматери, видимо, была в большом почитании, судя по следам серебряного венца вокруг головы и серебряных украшений на запястьях. Ниже Богоматери крест, снизу пересеченный нынешней солеей.

На пилоне аб оказалось целиком сохранившееся изображение пр[еподобного] Иоанна Предтечи с хартией.

На первый вопрос Вашего сиятельства прежде всего постараюсь выяснить количество сохранившихся фресок.

Поиски были произведены на площадях аб, бе, зі, ік, лм, пр, рс, ст, щъ.

На прочих площадях, нанесенных на прилагаемый план⁸³, очистка фресок еще не начата.

На площади аб фреска сохранилась целиком. Ее объем 4'10"x1'11".

На площ[ади] бе сохранилась часть, объемом в 8"x1'.

На площ[ади] зі часть объемом 1'8"x1'.

На площ[ади] ік вверху цельная фигура св[ятого] мученика, внизу часть фигуры св[ятого] муч[еника] Евстафия Плакиды. Объем всего 6'6"x1'10" – 1'10"x8".

На площ[ади] кл часть объемом 3'x8" вверху и внизу фрагмент другого лика объемом 8"x1'.

На площ[ади] лм часть объемом 1'4"x1'.

На площ[ади] пр часть объемом 1'9"x8".

На площ[ади] ст вверху целая фигура св[ятого] мученика, внизу только верх другого; объем всей фрески 4'x1'10".

На площади щъ фреска сохранилась целиком; ее объем 4'10"x1'11".

Вся площадь до сих пор подвергнутая исследованию, равна 72 □ ар[шина], на ней сохранилось фресок 36 □ ар[шин], соответственно половина, и главная часть сохранившихся фресок расположена на лицевых пилонах аб, ік, ст, щъ. С чисто научной точки зрения все эти новооткрытые фрески желательно было бы сохранить неприкосновенными.

полі олівцем М. Праховим виконані написи: «К гр[афу] Ал[ексею] Пав[ловичу] Игнатьеву о фресках, открытых А. В. Праховым в Софийском соборе в 1893 г.» та «№ 20». У лівому полі вгорі вертикально до основного тексту ним же олівцем виконано напис: «По поводу открытых А. В. Праховым фресок в Софийском соборе и об искажении открытых им фресок в Киев[ском] Михайловском монастыре». На правому полі арк. 28зв. помітні залишки 3-х смужок паперу, якими до цього документа було приклеєно оригінал листа канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора від 15 квітня 1893 р.

⁸³ План серед документів відсутній.

Но когда, как в данном случае, нельзя оставить стены в том полуободранном виде, в каком они находятся ныне, приведение стен⁸⁴ в порядок является неизбежным, не следует требовать лишнего, чтобы это приведение в порядок не сопровождалось порчею или искажением древности, как это случилось в ц[еркви] Михайловского Золотоверхого м[онасты]ря (1108–1113 г.), где фрески, открытые мною на пилонах главного алтаря, весьма удовлетворительно сохранившиеся (Благовещение и отдельные фигуры святых), очищенные,⁸⁵ химически выцветены и⁸⁶ фиксированны, подверглись варварскому прописанию сверху⁸⁷ масляными красками⁸⁸, совершенно изменившими их характер, в чем легко убедиться, сверив имеющиеся у меня фотографии и копии красками в величину оригинала с теперешним их видом. Такое <...>⁸⁹

[А. Прахов].

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 27–28 зв.

№ 23

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

17 серпня 1893 р.⁹⁰, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Мне хотелось видеться с Вами, чтобы попросить, что делать нам в наших обстоятельствах, из которых хотелось бы выйти поскорее. Мы оставляли большой алтарь без службы, чтобы дать свободу Вашим живописцам, они приходили по несколько раз и уходили не дождавшись Вас. Я просил Вас два [раза] лично об ускорении привести новооткрытую живопись в порядок, но безуспешно. Хотел сегодня видеться с Вами, но не удалось. А между тем время к нашему празднику сближается. Сделайте одолжение, научите, что нам предпринять, чтобы окончить начатое Вами дело.

Вам преданный

П. Лебединцев.

17 авг[уста] 1893 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 29–29зв.

⁸⁴ Написане над закресленим «фресок».

⁸⁵ Далі знаходиться закреслене «в».

⁸⁶ Далі знаходиться закреслене «закр».

⁸⁷ Слова «подверглись варварскому прописанию сверху» підкреслені олівцем.

⁸⁸ Далі знаходиться закреслене «что».

⁸⁹ Далі знаходиться закреслене «что».

⁹⁰ Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша, причому ліворуч помітні сліди відриву його другої половини. Лист було складено навпіл горизонтально текстом всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор», «№ 21» (написано поверх затертого тексту) та «17/VIII 1893», також записано поверх затертої дати.

№ 24

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

13 грудня 1893 р.⁹¹, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

В дополнение к сведениям о размерах икон большого иконостаса Соф[ийско]го собора, имею честь сообщить Вам, что серебряные его врата имеют $5\frac{1}{4}$ арш[ин] высоты. Я бы хотел, чтобы над ними кроме арки ничего дальше не было. Кроме того, не признаете ли возможным чтобы карниз над иконами был не сплошной мраморный, а состоял из металлической решетки узорчатой в мраморной раме. Такой формы карниз в Соф[ийском] соборе на хорах в иконостасе Андреева придела и производит хороший вид. Что касается колонн, то на них, кроме бронзовых капителей и базисов, не мешало бы наложить по два бронзовых браслета по их середине. Я думаю повести атаку против большого резного иконостаса, выходя из того, что в Софии нашей был мраморный иконостас, следовательно, такой и должен быть, а не деревянный. Но вместе с тем нужно показать, чем мы его предполагаем заменить.

Примите уверение в истинном уважении и преданности

Ваш П. Лебединцев.

13 – дек[абря] 1893 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 15/9. Арк. 30–31.

№ 25

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

кінець 1893 – початок 1894 р.⁹², м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Душевно благодарю Вас, что и при болезни не оставили моей просьбы. Вполне полагаюсь на Ваш вкус и даю охотно свое согласие на Ваш архитектур.

⁹¹ Документ написаний на 3-х сторонах подвійного аркуша. При просвічуванні помітні вертикальні лінії водяних знаків на відстані 2,5 см одна від одної. Лист було складено навпіл горизонтально лицевою стороною всередину. У верхньому полі арк. 30 олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор», «№ 22» (написано поверх затертого тексту) та «3/XII 1893»; у верхньому правому куті затерте «№ 12».

⁹² Документ написаний на одній стороні подвійного аркуша в лінійку; причому спершу цей аркуш був подвійним та вдвічі більшим, від нього було відірвано одну половину, а потому аркуш склали вдвоє вертикально, внаслідок чого лінійки та текст опинились перпендикулярно одні одному. Лист було складено навпіл горизонтально лицевою стороною всередину. Орієнтовна дата листа визначена за змістом у порівнянні з попереднім листом від 13 грудня 1893 р., в якому обговорювалося питання проекту нового Софійського іконостасу, тож за контекстом обговорення форми архітрава іконостаса мало уточнити його окремі деталі. У 1895 р. питання створення нового іконостаса в Софійському соборі було закрито і відновлено нижній ярус іконостаса XVIII ст. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 27» (написано поверх затертого тексту, а праворуч помітно стерте «№ 13»).

Но при сем⁹³ представляю также Вашему усмотрению оставлять малые 2⁹⁴ образка на карнизе или снять, ограничив одними шишками,⁹⁵ фиалами.

Вам душевно преданный

П. Лебединцев.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 451/9. Арк. 29–29зв.

№ 26

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

14 липня 1894 р.⁹⁶, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Сегодня Селезнев⁹⁷ сделал мне большой сюрприз, явившись ранним утром с эскизом Рождества Христова, тогда как я давно уже не ждал ничего от него.

⁹³ Слова «при сем» написані над рядком.

⁹⁴ Цифра «2» написана над рядком.

⁹⁵ Далі знаходиться закреслене «или».

⁹⁶ Документ написаний на обох сторонах одинарного аркуша, ліворуч по краю помітні сліди від відірваної другої половини його. При просвічуванні помітні вертикальні лінії водяних знаків на відстані 2,5 см одна від одної. Лист було складено навпіл горизонтально лицевою стороною всередину. У верхньому полі арк. 30 олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор», «№ 23» (написано поверх затертого тексту) та «14/VI 1894»; між ними помітні залишки стертого напису олівцем.

⁹⁷ Селезньов, Иван Федорович (1856–1936) – український художник; у Софійському соборі під час «прахівської» реставрації виконав композиції «Стрітіння» та «Різдво Христове» у західній частині центральної нави Софійського собору, що збереглися до сьогодні: *Рясная Т. М.* Сюжети І. Ф. Селезньова, відкриті нещодавно на стінах Софії Київської // Могилянські читання 2009 року: зб. наукових праць. Київ: Фенікс, 2010. С. 235–240. Третя композиція, зроблена, як гадають, також І. Селезньовим – «Різдво Христове» (*Марголіна І.* Художник Иван Селезньов та його сакральний живопис у Софії Київській // Софія Київська у новітніх дослідженнях. Колективна монографія. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2018. С. 120–121), що була виконана на західній стіні центральної нави, не збереглась, її було змито під час реставраційних робіт із розкриття композиції XVIII ст. із зображенням Першого вселенського собору. Питання виконання І. Селезньовим композиції «Різдво Христове» наразі спірне, позаяк, попри наявні в документі згадки щодо ескізу, за угодою від 14 вересня 1894 р. (док. № 27), композицію «Різдво Христове» мав виконати А. Прахов за власним ескізом «власними матеріалами та робітниками». зрештою, означену в угоді суму за ескіз картини, згаданої у документі № 28, у розмірі 200 р. заплатили А. Прахову, а решту 1000 р за написання «Різдва Христового» – художнику Соніну Володимирі Дмитровичу (1852–1942): *Бардік М.* Монументальний живопис Київського Софійського собору другої половини XIX ст.: нові факти та вплив на стінопис Києво-Печерської лаври // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 30. Т. 1. 2020. С. 42. Проте для розв'язання питання, за яким саме ескізом було виконано композицію – І. Селезньова, А. Прахова чи самого В. Соніна, потрібно провести додаткове дослідження документів, що зберігаються в інших архівних установах.

Недоумевая теперь, что делать с этим эскизом, покорно прошу взглянуть на него и сказать Ваше мнение.

Вам преданный

П. Лебединцев.

14 июля 1894 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 451/9. Арк. 32–32зв.

№ 27

Угода між П. Лебединцевим та А. Праховим

14 вересня 1894 р.⁹⁸, м. Київ

1894 года сентября 14 дня мы, нижеподписавшиеся, отец кафедральный протоиерей Киево-Софийского собора о[тец] Петр Гаврилович Лебединцев с одной стороны, и профессор Университета св[ятого] Владимира Адриан Викторович Прахов с другой стороны, заключили нижеследующий договор: я, Прахов, обязуюсь написать в течение двух месяцев со времени постановки лесов, на западной стене под хорами Киево-Софийского собора своими материалами и рабочими, при готовых лесах, образ Рождества Христова, по эскизу моему, утвержденному Высокопреосвященнейшим владыкою Иоаникием⁹⁹, митрополитом Киевским и Галицким, с соблюдением замечаний Его Высокопреосвященства о ликах Иисуса Христа и Богоматери; я, протоиерей П. Лебединцев обязуюсь за оконченную икону уплатить Прахову тысячу двести (1 200) рублей. В счет гонорара Прахов имеет получить 16 октября т[ого] г[ода] шестьсот (600) рублей.

К сему условию подписались:

Кафедральный протоиерей *П. Лебединцев.*

Профессор Унив[ерситета] св[ятого] Владимира *Адриан Прахов.*

Священник *Иоанн Броницкий*¹⁰⁰.

Начальница 2го жен[ского] духов[ного] училища *А. Воскресенская.*

Свящ[енник] *Н. Степчин.*

Священ[ник] *Д. Дмитрев.*

Священник *Михаил Едлинский.*

Священник *Александр Клитнич*

Священник *Евфимий Скрипчинский.*

Законоуч[итель] Б[ело]ц[ерковской] г[имназии] священ[ик] *К. Прокопович.*

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/11. Арк. 33, 34зв.

⁹⁸ Документ написаний на 2-х сторонах подвійного аркуша, лицевій та зворотній, причому текст останньої повернуто на 180о відносно першої. В куті ближче до згину аркуша зберігся рельєфний штамп Сочівської фабрики І. Епштейна: гнугий прямокутник, всередині якого зверху – зображення двоголового орла, обабіч напис «№ 4», внизу напис «СОЧЕВКА». Угоду було складено тричі, спершу горизонтально навпіл лицевою стороною всередину, потім вертикально, потім знову горизонтально. У верхньому полі арк. 33 олівцем М. Праховим виконано напис: «№ 23».

⁹⁹ Іоанікій (Руднев) (1826–1900) – митрополит Київський та Галицький у 1891–1900 рр.

¹⁰⁰ Це та наступні прізвища написані на аркуші 34зв.

№ 28

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

2 січня 1895 р.¹⁰¹, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Покорнейше прошу сообщить мне, на какой улице в Москве дом графини П. С. Уваровой¹⁰², и принять мое поздравление с новым годом, при сердечном пожелании Вам и дорогой Вашей семье всего доброго в этом году, чего не мог я исполнить лично за церковными службами и непогодой.

Будучи весьма доволен Вашей картиной Рождества Христова, я смущаюсь покрывающим ее мраком и готов просить Вас, нельзя ли озарить сколько-нибудь ее фон голубым светом.

Вам преданный

П. Лебединцев.

2 января 1895 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 29–29зв.

№ 29

Лист П. Лебединцева до А. Прахова

25 січня 1895 р.¹⁰³, м. Київ

Многоуважаемый Адриан Викторович!

Имею честь уведомить, что, за израсходованием наличности, 200 руб[лей] имеют быть выданы Вам лишь на следующей неделе. Леса будут ожидать Вас на случай, кроме лиха, [если] Вы еще признаете что-нибудь нужным для усовершенствования картин.

Желательно было получить от Овчинникова сведение, как он предполагает облечь главный престол, при самом освящении, спиливая доски, или наденет готовый металлич[еский] чехол по совершению освящения каменного столба. Этим вопросом интересовался и митрополит Иоаникий.

Вам преданный

П. Лебединцев.

25 января 1895 г.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 38–38зв.

¹⁰¹ Документ написаний на 2-х сторонах подвійного аркуша. Лист було складено навпіл горизонтально лицевим боком всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор», «№ 25» (написано поверх затертого тексту), та «2/1 1895»; праворуч знаходяться залишки стертого напису «№ 4».

¹⁰² Уварова Прасковія Сергіївна (1840–1924) – історик, археолог; дружина О. Уварова, яка після смерті чоловіка у 1884 р. очолила Московське археологічне товариство.

¹⁰³ Документ написаний на 2-х сторонах подвійного аркуша. Лист складено навпіл горизонтально лицевою стороною всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «Софийский собор», «№ 26» (написано поверх затертого тексту), та «17/VIII 1893», під яким помітно стерте «№ 12».

№ 30

Лист родичів П. Лебединцева до А. Прахова

7 грудня 1896 р.¹⁰⁴, м. Київ

Родные покойного кафедрального протоиерея П. Г. Лебединцева покорнейше просят Вас на заупокойную трапезу¹⁰⁵ в субботу в 1 час дня 7го декабря. Квартира кафедрального протоиерея.

НАДР Національного заповідника «Софія Київська». 415/9. Арк. 37.

REFERENCES

1. Bardik, M. (2020). Monumentalni zhyvopys Kyivskoho Sofiiskoho soboru druhoi polovyny XIX stolittia: novi fakty ta vplyv na stinopys Kyievo-Pecherskoi lavry. [Saint Sophia Cathedral monumental painting in Kyiv of the second half of the 19th century: new facts and the influence on Kyiv-Pechersk Lavra mural paintings]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, V(30), vol. 1, 41–46. [in Ukrainian].

2. Korniienko, V., Chyhyryk, I. & Chetverikova, I. (2017). Dokumenty z istorii doslidzhennia Adrianom Prakhovym starozhytnosti Chernihova u 1892 r. (z fondiv Natsionalnoho zapovidnyka «Sofia Kyivska») [Documents about the results of Adrian Prakhov's research on Chernigiv antiquities in 1892 (according to the collection of the National Conservation Area «Sofia Kyivska» fonds)]. *Siverianskyi litopys. Vseukrainskyi naukovyi zhurnal*, 6, 73–83. [in Ukrainian].

3. Korniienko, V. & Kupriets, I. (2019). Dokumenty z istorii restavratsii Mykhailivskoho monastyria z osobystoho arkhivu Adriana Prakhova u fondovii zbirtsi Natsionalnoho zapovidnyka «Sofia Kyivska» [Documents on the history of St. Michael's monastery restoration from the Adrian Prakhov's personal archive in the fonds collection of the National Conservation Area «Sofia Kyivska»]. Abstracts of Papers'19: *Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk za materialamy IX Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Do 1050-richchia upokoiennia sviatoi rivnoapostolnoi Olhy, velykoi kniahyni Rusi-Ukrainy ta 30-richchia z chasu vidrozhennia Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii* (pp. 380–387). Kyiv. [in Ukrainian].

4. Kukoval'ska, N. & Nikitenko, N. (2006). Novovyjavleni dokumenty pro restavratsiiu Sofii Kyivskoi naprykintsi XIX st. pid kerivnytstvom A. V. Prakhova (1846–1916) [Newly discovered documents on the restoration of St. Sophia Cathedral in Kyiv at the end of the 19th century under A. V. Prakhov's supervision (1846–1916)]. *Natsionalnyi naukovo-doslidnyi restavratsiinyi tsentr Ukrainy. Lvivskyi filial, Biuleten 8, part 2(8)*, 11–18. [in Ukrainian].

5. Kukoval'ska, N. & Nikitenko, N. (2006). Vnov naidennye dokumenty o restavratsii Sofii Kievskoi v konce XIX v. pod rukovodstvom A. V. Prakhova

¹⁰⁴ Документ надрукований та частково заповнений від руки на одній стороні одинарного аркуша, по берегах якого проходить чорна траурна рамка. Лист складено навпіл горизонтально текстом всередину. У верхньому полі олівцем М. Праховим виконані написи: «№ 28» (поверх затертого тексту) та стерте «№ 14».

¹⁰⁵ Далі знаходиться закреслене друковане «после погребения». Подальший текст написано від руки.

(1846–1916) [Newly discovered documents on the restoration of St. Sophia Cathedral of Kyiv at the end of the 19th century under A. V. Prakhov's supervision (1846–1916)]. *Mogylianskyi chytannia 2006. Zbirnyk naukovykh prac NKPIKZ, 1*, 103–118. [in Russian].

6. Marholina, I. (2018). Khudozhnyk Ivan Seleznov ta yoho sakralnyi zhyvopys u Sofii Kyivskii [The artist Ivan Seleznov and his sacred paintings in St. Sophia Cathedral in Kyiv]. In *Sofia Kyivska u novitnikh doslidzhenniakh. Kolektyvna monohrafiia* (pp. 120–137). Vinnytsia: PrAT «Vinnytska oblasna drukarnia». [in Ukrainian].

7. Marchenko, I. M. (2019). Rakhunkova knyha A. V. Prakhova z fondiv NABB im. V. H. Zabolotnoho yak dzherelo doslidzhennia tvorchosti khudozhnykiv XIX stolittia v Kyrylivskii tserkvi [A. V. Prakhov's account book from the repository of the V. H. Zabolotnyi State Scientific Architectural and Construction Library as a source for research on artists' work of the 19th century in St. Cyril's Church]. Abstracts of Papers '19: *Sofiiskyi chasopys, 3. Materialy IX Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Sofiiski chytannia, prysviachenoj 1000-littiu pershoj litopysnoi zghadky pro Sofiiu Kyivsku (1017–2017)* (pp. 227–230). Kyiv. [in Ukrainian].

8. Prelovskaya, I. (2012). Otkrytie kupolnykh mozaik i fresok Sofiiskogo sobora v gorodie Kieve (Po vospominaniyam professora Adriana Viktorovicha Prakhova. Soobshhenie khudozhnika Nikolaya Adrianovicha Prakhova) [The discovery of domical mosaics and frescos of the St. Sophia Cathedral in Kyiv (According to Adrian Viktorovich Prachov's memoirs., Reported by the painter Nikolay Adrianovich Prachov)]. *Sofia Kyivska: Vizantiia. Rus. Ukraina. Zbirka naukovykh prac, prysviachena 150-littiu z dnia narodzhennia Dmitra Vlasovicha Ainalova (1862–1939 rr.)*, 2, 326–360. [in Russian].

9. Puchkov, A. (2007). «Kirillovskie chernoviki» A. V. Prakhova (dekabr 1880 – noyabr 1881 gg.). [«The Cyril's drafts» by A. V. Prakhov (December 1880 – November 1881)]. *Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshhyny*, 4, 153–294. [in Russian].

10. Riasnaia, T. M. (2010). Siuzhety I. F. Seleznova, vidkryti neshchodavno na stinakh Sofii Kyivskoi [I. F. Seleznov's paintings that have recently been revealed on St. Sophia Cathedral walls]. *Mohylianski chytannia 2009 roku. Zbirnyk naukovykh prats*, 235–240. [in Ukrainian].

11. Salzenberg, W. (1854). *Alt-Christliche Baudenkmale von Constantinopel vom V. bis XII. Jahrhundert: Im Anhang des Silentiarius Paulus Beschreibung der Heiligen Sophia und des Ambon* [Ancient Christian monuments of Constantinople from the 5th to the 12th centuries Century: In the appendix of the Silentiarius Paulus description of the Saints Sophia Cathedral and the Ambon]. Berlin. 40 + XIV S., XXXIX Bl [in German].

Viacheslav Korniienko

Doctor of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Deputy General Director for Research,

National Conservation Area «St. Sophia of Kyiv»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0670-9382>

Iryna Kupriiuc
Chief Custodian,
Head of the Stock Department,
National Conservation Area «St. Sophia of Kyiv»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0227-7308>

**TO THE HISTORY OF THE RESTORATION
OF ST. SOPHIA OF KYIV: DOCUMENTS FROM THE PERSONAL
ARCHIVE OF ADRIAN PRAKHOV
IN THE REPOSITORY COLLECTION OF THE NATIONAL
CONSERVATION AREA «ST. SOPHIA OF KYIV» (1881–1896)**

Annotation. The purpose of the research is the archeographic publication of some documents from the personal archive of the prominent Ukrainian art critic and archaeologist Adrian Prakhov (1846–1916), which are stored in the repository collection of the National Conservation Area «St. Sophia of Kyiv» and relate to the study and restoration of St. Sophia Cathedral in Kyiv; the earliest and the latest dates of documents: 1881–1896. In preparing them for publication, the authors relied on the methods of edicial archeography, with special emphasis on general scientific **methods** of codicographic description and critical analysis of documentary material. **Scientific novelty.** For the first time, a number of documents were introduced into scientific circulation, which allowed to significantly expand the existing knowledge on a number of issues related to the history of restoration works in Sophia of Kyiv in the last quarter of the 19th century. Some of the documents are correspondence between A. Prakhov and P. Lebedyntsev, the archpriest of St. Sophia Cathedral and researcher of Kyiv monuments which allows to clarify the circumstances of the discovery of mosaics in the main dome of the church and frescoes depicting Saints Adrian and Natalia in the arch of its northern outer gallery, mistakenly attributed by contemporary historiographers to A. Prakhov. From these documents we learn that he was invited to continue the open up and strengthen the artworks already discovered by P. Lebedyntsev, about which he informed A. Prakhov. The circumstances of writing sketches for the composition «Christmas» on the west wall of the central nave of the cathedral, which was washed away during the restoration works of the last century, have been clarified. The author of the composition is considered to be the artist I. Selezniiov. He did make one sketch, but according to the published here agreement between P. Lebedyntsev and A. Prakhov and another epistle, we learn that another sketch of the composition «Christmas» was made by A. Prakhov. Important information on the main types of restoration work is provided by A. Prakhov's draft estimates for clearing the mosaics of the main dome, estimates of the unrealized project of painting the newly built Sophia porch on the site of the destroyed western external gallery or details of the new, stylized copy of the 11th century, a copy of the act of inspection of the cathedral roof. **Conclusions.** The published documents deepen the existing knowledge about the peculiarities of the Prakhov's restoration of St. Sophia of Kyiv.

Key words: A. Prakhov; P. Lebedyntsev; St. Sophia Cathedral; monumental painting; correspondence.